

Loški rotovž ob obnovi 2015

Izveček

Loški rotovž je s svojo rdečo poslikano fasado ena najpomembnejših mestnih arhitektur. Središčno vlogo v mestu ima ne le zaradi arhitekturnih, temveč tudi zgodovinskih pomenov. V hiši se je odvilo mnogo zgodb, življenjskih in političnih. V večstoletnem obstoju je utrpela tudi veliko škode, a se je kljub temu ohranila do danes. Vzrok njene vzdržljivosti je v kakovostni konstrukciji in trajnih tehnikah, ki gradijo njeno arhitekturo, nekaj pa so pripomogle tudi zgodovinske okoliščine, ki dediščini niso vedno prizanesljive. V zadnji obnovi, ki se je odvijala v letih 2015–2016, se je močno poškodovani stavbi vrnilo nekaj njenih kvalitiet, s katerimi danes gradi mestno središče in ponovno vedno bolj »pisano Loko«.

Ključne besede: mestna uprava, arhitektura, rotovž, stavbni razvoj, konservatorstvo - restavratorstvo, fasada, freska.

Zusammenfassung

Das Rathaus von Loka bei der Erneuerung 2015

Das Rathaus von Loka mit seiner rot gemalten Fassade ist eine der wichtigsten Architekturen in der Stadt. Es ist sowohl wegen seiner Architektur und als auch seiner Geschichte von großer Bedeutung. In dem Gebäude sind nämlich viele politische und auch Lebensgeschichten geschehen. Durch Jahrhunderte erlitt es auch große Schaden, aber es erhielt sich bis zu den heutigen Tagen. Der Grund für seine Haltbarkeit sind gute Konstruktion und haltbare Technik, auf denen seine Architektur basiert, einen Teil brachten aber auch historische Gegebenheiten, die der Erbe gegenüber nicht immer nachsichtig waren, bei. Bei der letzten Renovierung, die in den Jahren 2015–2016 geschah, wurde das stark geschädigte Gebäude mit einigen ihren Qualitäten wieder erneut. So baut es heute mit anderen Gebäuden zusammen die Innenstadt, die immer mehr als buntes Loka empfunden ist.

Schlüsselwörter: die Stadtverwaltung, die Architektur, das Rathaus, die Bauentwicklung, die Bauerhaltung (Konservation, Restaurierung), die Fassade, die Freske (Freskogemälde).

Rotovž – središče mesta

Mesto se od okoliških naselij vedno razlikuje po svoji središčnosti, pomembnosti in naprednosti. To mu omogočajo okoliščine, ki so bile v *Loških razgledih* že nešteto krat opisane in razložene in jih na tem mestu ne bi ponavljali. Zato v njem nastajajo arhitekture, katerih pomen je vezan na njihovo vlogo v mestu. V sestavku se posvečava orisu pomena in ohranitve ene najpomembnejših stavb v mestnem jedru, rotovžu, ki je bil nosilec mestne uprave in s tem središče mestnega dogajanja.

Odsev življenja mesta je berljiv tudi v mestni arhitekturi in prav to je tisti nevidni čar, ki ga zavedno ali nezavedno, poznavalci ali naključni obiskovalci vsrkavamo vase v svojem vsakdanu ali opazovanju. Središčno vlogo, vir dohodka in blagostanja mesta omogočajo obrti in trgovina, ki so se odvijali na osrednjem trgu – placu. Središče mesta vedno tvorijo najpomembnejše zgradbe: rotovž ali mestna hiša (danes Mestni trg 35), ki je sedež mestnega sodnika; na nasprotni strani trga je nadzor mestni oblasti, ljudska »skupščina«. To je mestni Komun (v primorskih mestih bolj znana kot »loggia«), pokrita lesena lopa med stavbami, ki je bila šele kasneje pozidana v stavbo. Tu se je ob volitvah mestnega sodnika zbirala in »firbcala« gmajna (občani), ko so na rotovžu od izbranih meščanov volili mestnega sodnika. V njej so shranjevali gasilno orodje (»komunalno opremo«) in od tod še danes gasilski emblemi na fasadi (danes trgovina Mercator, Mestni trg 9). Rotovž je torej že od nekdaj izpostavljen opazovanju – »firbcanju gmajne! In zato tudi kužno znamenje ne stoji slučajno tam, v središču trga je urban in vsebinski poudarek prostora. A s pomembnimi arhitekturami še nismo zaključili. Nad vsem, v gradu, bdi vrhovna oblast, spodaj ob enih od mestnih vrat pa utrjena kašča – skladišče pobranih davkov. Za dušni mir se skrbi v cerkvi, takoj za gradom najbolj opazni mestni dominantni. Tik ob njej sta vikariat – cerkvena uprava – ter prva šola.

Mesto so pred napadi od zunaj varovali obzidje in pet mestnih vrat, ki so mesto vsak večer varno zaprla. Med danes strnjenimi hišami so bile zato povezave med obema trgoma, eden njih je bil tudi na mestu komuna, kjer se na vzhodni strani še vedno lepo vidi opazovalni pomol, trije od njih so prehodni še danes: Pekel, Vahtnica in stara šola. Odsev pomembnih vsebin v izgradnji mesta je viden v kateremkoli srednjeveškem mestu ne le v Škofji Loki, tako strukturo lahko najdemo tako v Firencah kot Koprju, Ptujju ali Mariboru. Stavbe, v katerih domuje mestna upravna oblast, so zato vedno v središču, sredi glavnega trga in tudi arhitekturno izstopajo. Loški rotovž je svoj pomen izkazoval z rdečo poslikano fasado ter majhnim zvonikom sredi strehe.

Za zdravo pamet bi kazalo moliti še danes!

Rotovž je sedež mestne uprave. V njem je zasedal mestni sodnik, od 19. stoletja dalje župan. Od leta 1271 do 1800 se je zvrstilo okrog 123 mestnih sodnikov.¹ V 19. stoletju so dokončno razdelili sodno, upravno in samoupravno oblast ter voditeljem občin dali naziv župan. Župan je opravljal svoje občinske, samoupravne zadeve in izročene zadeve, za katere ga je pooblastila višja oblast (cesar). Domače področje je bilo: gospodarjenje z občinsko lastnino, skrb, da si bode človek varen »života« in svojine; danes bi temu rekli človekove pravice. Županova pristojnost so bile občinske ceste, skrb za okolje, trgovanje, zdravstvo, socialo, nadzor nad družino in delavci, skrb za moralo, domovinske in enostavnejše gradbene zadeve, šolstvo in drugo. Za državo je opravljal vojaške in davčne zadeve, tisk in druge, s postavami določene zadeve. Loka je kot mestna občina iz starih časov podedovala tudi pravico do svoje mestne policije. Sedež vseh teh opravil je bil na rotovžu, od tu so izhajala tudi navodila za občinske uslužbence. Na občini so bili poleg župana še tajnik, občinski svet, pozneje tudi občinska uprava. Občinski uslužbenci so bili: mestni pometač, prižigalec luči, stražnik, nadstražnik, gozdni paznik, občinski sluga, občasno so najemali delavce. Sluga je tudi bobnal na določenih mestih in zbranim bral razglase – od tod izvira fraza zbobnati ljudi. Vse službe in opravila so določili s statutom.

Razprava *Novi škofjeloški mestni red iz leta 1747* dr. Jožeta Žontarja² zanimivo povzema stare prvine, glede delovanja pa je edinstvena primerjava z današnjimi časi. Spore pri potrjevanju mestnega sodnika, nesoglasja med sodnikom in mestnim svetom, pritožbe občine (»koroporacije meščanov«) na deželno glavarstvo, nesoglasja s freisinškim gospodstvom in loškim glavarjem, pripombe na »familiarnost in nered v mestnih financah«, hujkaštva in upornost so zgodbe, ki jih je preteklost že neštetokrat premlela. Od tod tudi koristna navada: »... Vsak dan zasedanja senata, naj ob četrtek, ki so navedeni spodaj, gospod vikar opravi v cerkvi sv. Jakoba mašo za loški senat. To je na četrtek po Treh Kraljih, po četrtri postni nedelji, po osmini praznika Svetega rešnjega telesa, in po prazniku sv. Mihaela. V nedeljo pred praznikom sv. Jurija so po izteku treh let volitve ali potrditev (electio vel confirmatio) mestnega sodnika. Zgodaj zjutraj je peta maša gospoda vikarja s klicanjem sv. Duha (Pridi Sv. Duh). Po volitvah sledi zahvalna pesem (Tebe Boga hvalimo). Za to opravilo dobi gospod vikar 2 libri ...«.³ Za zdravo pamet bi bilo koristno moliti še danes!

Na rotovžu so bili tudi varuhi »mere in vage«. Mesto Loka je bila freisinška posest, zato so imeli svojo mero in vago, neodvisno od dežele Kranjske. Ko so v 16. stoletju prišli nadzorniki deželnega kneza (cesarski) preverjat mere, so ugotovili, da v Loki nimajo kaj iskati, ker za to niso pristojni. Ugotovili so le, da sodnik

1 Blaznik, *Škofja Loka*, str. 314.

2 Žontar, *Novi škofjeloški mestni red iz leta 1747*, str. 128–136.

3 Štukl, *Loški rotovž*, 2016.

ni znal ne pisati in ne brati in ne govoriti nemško; torej se je na rotovžu govorilo po kranjsko.⁴

Na občini je bil v pritličju za današnjim lokalom tudi zapor. Danes bi rekli, tisti do streznitve. O delovanju zapora priča naslednji pripetljaj, zapisan v Občinskem arhivu za policijske zadeve, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana:

»... Slavnemu mestnemu županstvu v Škofji Loki.

Dne 4. septembra t. l. popoldne je bilo več žensk na potoku »Sevšca« pod Lahovem mostu, ki so perilo prale. Med taistim časom prideta 22 letni Peter Fortonatto in Alojzij Grafič 19 let star, oba iz Forjana provinc Udine sedaj kamnoseka v Kamnitniku, stanujoča v Škofjiloki hštv. 39 ter začneta dotičnim ženskam, ki so prale se žnimi cukati pod kikle jih zvodo škropiti.

Ker je to mladini v pohujšanje, ki so vidili to nespodobno vedenje. Oba pa sta bila tako pijana, da nista nič vedla kaj delata. Ker se je blo pa zabati danebi naprej kakšne večji nerednost storila, sta bila od podpisanega v občinski zapor odvedena.

Mestno stražništvo v Škofjiloki dne 4. septembra 1905. Anton Kermc nadstražnik.⁵

Iz rotovža so, podobno kot v srednjem veku, še med obema vojnama sporočali volilne rezultate. O predvojnih volitvah je poročal »marelmohar« Lovro Planina, občinski odbornik in banski svetnik: »*Liberalci Klerikalci kamani-sti en glas in en žebelj.*« Glas (kroglico) si je oddal sam nosilec liste, žebelj mu je podtaknil hudomušen Ločan.⁶

Usoda stavbe

V svoji dolgi zgodovini je tudi gradbena struktura hiše doživela marsikaj. Od srednjega veka naprej je bilo v Loki več požarov, številni so bili samo delni, posebno v 17. stoletju. Za plac je bil najbolj katastrofalen požar 7. oktobra 1660, zgodil se je ponoči. Pogorelo je 32 do 35 najlepših hiš,⁷ kapela sv. Trojice in samostan sv. Klare. Požar naj bi izbruhnil v vsvilih hiše zraven rotovža, kjer je stanoval pek. Podrobnejšo zgodbo o požaru nam je odkril dr. Dušan Kos v 51. številki *Loških razgledih*.⁸ Požar je izbruhnil v dvoriščnem delu rotovža, v zadnji sobici ali šupi na rotovžu, kjer je bila mestna kruharna. To je bil prostor, kamor so loški peki nosili v prodajo kruh, katerega kakovost je preverjal mestni kruhovski komornik. Peke z najslabšim kruhom, ki je ostajal, so kaznovali, v Ljubljani na primer tako, da so jih v kletkah potapljali v Ljubljanico. V kruharni se torej ni peklo, zato vzrok požara ni mogel biti v njej. Do požara je prišlo, ko si je poročeni kamrar Sebastijan

4 Vilfan, Poročilo o kontroli krčmarskih meril iz leta 1579, str. 241.

5 Štukl, *Loški rotovž*, 2016.

6 Štukl, *Loški rotovž*, 2016.

7 Blaznik, *Škofja Loka*, str. 314.

8 Kos, Ko je strast še žgala Loko, str. 59–76.

Perko poželed svojo deklo Marušo, prešustvovati naj bi začela že okrog osmih. Požar je izbruhnil med 22. in 23. uro. V slamo jima je padla luč in zanetila požar. Pravdo proti Perku so na začetku vodili v Loki, pozneje v Ljubljani. Izrečena sodba se je slabo iztekla za Marušo, ki so jo izgnali iz Loke, in sodnega pomerija. Perko pa je v Ljubljani z raznimi proceduralnimi in pravniškimi zvijačami dosegel nedolžnost. Mesto naj bi mu moralo izplačati še horentno odškodnino za sodne stroške in duševno trpljenje. Kako mu je to uspelo? Perkov sin Janž je bil odvetniški pomočnik v Ljubljani. Poučna zgodba, zlasti za današnje čase!

Stavba rotovža je sčasoma postala preskromna za številne razraščajoče dejavnosti oblasti. V drugi polovici tridesetih let prejšnjega stoletja si je občina prizadevala zgraditi novo stavbo na več lokacijah v Loki, splet okoliščin pa je pripeljal do tega, da sta v njeno last prišli dve sosednji hiši, severno in južno od rotovža. V načrtih je bilo celo, da bi podrli vse tri hiše in nastal bi nov rotovž ter prostori za sresko načelstvo in druge urade. Tudi ta zgodba je poučna za današnje čase kot nazoren primer, v katerem je spomeniški službi in banski upravi z zavračanjem ambicioznih idej in načrtov uspelo ohraniti rotovž in z njim historično mestno jedro; dokončno uničenje stavbe pa sta preprečila pomanjkanje sredstev ter začetek vojne.⁹

Po 2. svetovni vojni so bila v rotovžu samo še stanovanja. Ob obnovi, ki se je velikopotezno izvajala v 70. in 80. letih prejšnjega stoletja, so bile vse tri stavbe prenovljene v t. i. družbena stanovanja in petstoletna kontinuiteta je bila s tem prekinjena. Občina je svojo upravo preselila najprej v »Sodnijo« (danes Poljanska c. 1) ter v 80. letih v Žigonovo hišo. Tu se je zgodila podobna temeljitost, kot je bila načrtovana za stari rotovž. Ena najlepših vež je bila obnovljena do nerazpoznavnosti in upravni prostori so se razporedili vse do podstrešnih sob. Občina je rotovž dokončno izgubila ob tranziciji iz Socialistične Republike Slovenije v Republiko Slovenijo, s tako imenovanim Jazbinškovim zakonom. Nova občinska oblast se ni lotila zamenjave stanovanj. Z obnovo Žigonove hiše in Sokolskega doma se je tako mestna uprava osredičila na drugi strani placa.

Arhitektura rotovža

Vse pomembne stavbe na svoj pomen navzven opozarjajo z zunanjimi atributi – posebno obdelano fasado, poslikavo, grbi, napisi, portali in zvoniki. Stavba rotovža je verjetno nastala po potresu leta 1511, ko so, kot kažejo gradbeni elementi, zakoličili sedanjo stavbno črto glavnega trga. Rotovž je uglednega videza, čeprav bi na placu našli še imenitnejše hiše, celo takšne s pomolnimi nadstropji. Zgradili so si jih potomci loškega malega plemstva in meščanstva, gosposočinskih in mestnih uradnikov; Homan, Schwarz, Wolkensperg, Rasp, Oberhuber, Kos, Lukancič, Jugovic, Jenko, Prenner, Radovič in drugi. Vsa stoletja je bila rotovžu v

9 Štukl, Drobci iz spomeniškega varstva v Škofji Loki, str. 43–48.

ponos poslikana fasada. Z njo pomembno prispeva k barvitosti Loke, ki ji niso zaman rekli »pisana Loka«. Od uličnega tlaka do strehe poslikana fasada je izjemna, poznamo posamezne primere v Kopru in Gradcu, sicer pa so v celoti poslikane fasade v naši okolici zelo redko ohranjene. Podobo rotovža imamo dokumentirano tudi na starih upodobitvah. Iz 17. stoletja so kar tri, Merianova,¹⁰ Valvasorjeva¹¹ ter sopotniška votivna.¹²

Sopotniška votivna podoba dokazuje, da je bila fasada takrat že rdeče poslikana. Vse upodobitve potrjujejo tudi obstoj zvonika na strehi, kar je bilo značilno za mestne hiše, še vedno so ohranjeni na primer na rotovžih v Ljubljani, Mariboru in Kranju. Zvon v stolpiču naj bi naznanjal pomembne dogodke, ki so se dogajali na rotovžu. Stolpič dokazujejo tudi črno-bele fotografije iz začetka 20. stoletja. Oblike njegove strehe na fotografijah niso enake, očitno so ga večkrat obnavljali in s tem deloma spreminjali, dokler ga niso dokončno odstranili, po izročilu menda med obema vojnama.

Na čas gotike na rotovžu opozarja značilen vhodni portal na usločeni hrbet (esselbogen), v notranjosti pa so gotski portali in masivni stebri v pritličju nadgrajeni z renesančnimi stebrišči v dveh etažah, ki tvorijo eno najlepših arkadnih dvorišč v Loki. Številni obokani prostori in masivna gradnja so kljub požarom in potresom ohranili stavbo. Okrog leta 1840 je stavba obsegala:

»Rotovž na Zgornjem placu, krit s škodlami; v pritličju obokana veža, trgovski velb, zraven vahtnica in štala; prvo nadstropje obokana predsoba, velika stanovanjska soba in kamra, nato zadaj shramba na dvorišču, nato soba zadaj, poleg kuhinja in drvarnica; II. nadstropje predsoba s prostorno sobo, obokana shramba nad dvoriščem in majhen turn, pokrit s pločevino.«¹³

Ob koncu 19. stoletja je Franc Pokorn za *Dom in svet* opisal pisano Loko. V opisu rotovža je tudi opis treh figur, ki jih danes na fasadi ni več. *»Zlasti zanimivo presno sliko je imela na pročelju mestna hiša ali »rotovž«. Podoba je kazala veliko kolo, na katerem je stala vladajoča oseba z napisom: »Ich regiere« (t. j. vladam). Pod njo pleza po kolesu druga na kvišku rekoč: »Ich will aber herrschen« (hočem vladati). Pod kolesom pa leži tretja z besedami: »Ich habe schon abgetan« (opravila sem). Pač pomenljiva slika, kažoč, kako premenljivo je vse na svetu. Danes zapoveduje oblastno jeden, jutri se mora umakniti drugemu, močnejšemu! ...«¹⁴* Ni znano, kdaj so se zgodbe naveličali, sklepamo pa lahko, da je bila vsa fasadna poslikava delno odstranjena in prekrita z novim ometom v začetku 20. stoletja, ko je bil na osrednje mesto naslikan starojugoslovanski grb.

10 Matthäus Merian, Merian - Škofja Loka.

11 Valvasor, *Slava*, 1984, str. 225.

12 Loški muzej, Votivna podoba.

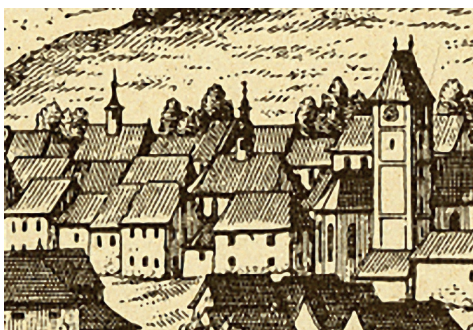
13 Štukl, *Knjiga hiš* II, str. 69.

14 Pokorn, Loka, 1894, str. 145.

Izrez iz Merianove upodobitve Loke, 1649;
viden zvonik na strehi rotovža; izrez M. Kavčič.
(vir: Merian - Škofja Loka)

Izrez iz Valvazorjeve upodobitve Loke, 1679;
viden zvonik na strehi rotovža; izrez M. Kavčič.
(vir: Slava vojvodine Kranjske, 1984, str. 225)

Izrez s sopotniške votivne podobe, 1698,
viden zvonik na strehi rotovža; izrez M. Kavčič.
(vir: Votivna podoba, Loški muzej Škofja
Loka)

Izrez z razglednice Škofje Loke med obema
vojnama, viden dvojni čebulast zvonik na
strehi rotovža; izrez M. Kavčič.
(vir: arhiv Boštjana Debeljaka)

Izrez z razglednice Škofje Loke med obema vojnama, viden enojni čebulast zvonik na strehi rotovža; izrez B. Debeljak. (vir: arhiv Boštjana Debeljaka)

Obnova in konservatorsko-restavratorski posegi 2015

Konservatorsko-restavratorski poseg se vedno začne s pregledom arhivov, poročil o predhodnih restavriranjih in oceno poškodb. Pogled v arhive je pokazal, da je bila fasada restavrirana v pripravah na praznovanje 1000-letnice mesta, leta 1973. Ekipa restavratorjev pod vodstvom prof. Franceta Kokalja jo je takrat temeljito preiskala in pod beleži so našli ostanke poslikav, sestavljenih iz kompozicije stebrov, medaljonov, cvetic in raznih figuralnih detajlov, za katere se je izkazalo, da so fragmenti celovite kompozicije na fasadi. Osrednji prizori, o katerih piše Pokorn, so bili verjetno namerno odstranjeni, v njihovo sredino je bil nameščen starojugoslovanski grb. Zopet, in ne zadnjič, se je »oblastnik moral umakniti drugemu, močnejšemu«.

O stanju po odkrivanju poslikane fasade priča natančen posnetek Inštituta za geodezijo in fotogrametrijo. Na njem je dobro vidno, koliko poslikav je bilo originalnih in koliko so jih restavratorji ob tej obnovi lahko rekonstruirali. Viden je že omenjeni grb v sredini ter razlika v strukturi zidu pritličja in nadstropij, ki podpira domneve, da so bila lesena nadstropja pozidana kasneje. Zgovoren je tudi podatek, s kakšnimi izhodišči razpolagajo restavratorji, kadar na podlagi fragmentov sestavljajo kompozicijo celote, katere podatke je možno rekonstruirati ali med seboj povezati ter kje se ustavijo zaradi pomanjkanja informacij.

Na fasadi so z obnovo prikazali različne faze gradnje – pritličje sestavljata gotška obdelava glavnega vhoda in trgovske odprtine 19. stoletja, nadstropje je enovito poslikano v renesančni poslikavi, starojugoslovanski grb se je umaknil novim oblastem. Svetle zaplate so ostale tam, kjer podatkov ni bilo in karkoli bi dodali, bi bilo zavajanje.

Posledice požara v nesrečnem dogodku na Silvestrovo 2014–2015, v katerem je bilo uničenih več podstrešnih stanovanj v rotovžu in sosednjih stavbah, so bile preveč velike, da ne bi sledila zahtevna obnova stavbe. Poškodbam na ometu, ki so se nakopičile v štirih desetletjih po obnovi, so se pridružile poškodbe zaradi ognja, zmrzali in izločanja soli. Če se omejimo samo na fasado, je ogenj uničil lesen napušč, poškodoval omet in barvne plasti. Vlaga in zmrzal sta pustili posledice predvsem na zgornjih okenskih okvirjih, dotrajana pa so bila tudi vsa lesena okna.

Stanje fasade po odkrivanju poslikav leta 1974, Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo. (vir: arhiv ZVKDS Restavratorski center)

Pregled poškodb fasade mnogo pove tudi o njenih gradivih in tehnikah. Vhodni portal (»na oslovski hrbet«) je izdelan iz škofjeloškega konglomerata, mestu najbližjega možnega kamnoloma, a prekrit s tanko plastjo obarvanega ometa. Portali in okvirji so prilagojeni barvitosti fasade, zato so pisanih barv. A poslikava ni le dekorativnega pomena, pomenila je površinsko zaščito kamna, ki se nam je prav zaradi nje ohranil tako dobro. Vsi okenski okvirji niso iz enakih gradiv, v 1. nadstropju so dragocenejši (kamniti, »piano nobile«), v 2. nadstropju pa kar iz opeke, a izvedeni z enako profilacijo in barvami kot kamniti. Značilnost, ki jo je uvajalo baročno obdobje – videz mora biti enoten in bleščeč, konstrukcija pa je lahko cenena! Poslikave na ometu so v celoti v fresko tehniki (oziroma »presni poslikavi« po Pokornu), ki zagotavlja, da se ohranijo tako dolgo – več kot 400 let je že njihov rok trajanja.

Glede na vrste gradiv so se na fasadi zvrstile tudi ekipe restavratorjev, specialistov za posamezne izvedbe. Poslikave so zahtevale pozoren poseg, ki se je začel z naravoslovnimi preiskavami, šele nato z ukrepanjem. Strokovnjaki so izvedli analize slojev barvnih plasti in določili uporabljene pigmente in veziva, preiskali so spremembe pigmentov, določili sestave ometa ter ugotovili prisotnost vodoto-

Stanje poslikav po požaru, januar 2015. (foto: Mateja Kavčič)

Konserviranje – restavriranje poslikav, oktober 2015. (foto: Mateja Kavčič)

pnih soli.¹⁵ Nato se je začel večmesečni poseg dodatnega odkrivanja poslikav, ki so bile predvsem na robovih zamazane z zidarskim ometom, odstranjevanja slabih beležev ter odstranjevanja nečistoč s površin. Trdovratne nečistoče in preslikave so lahko odstranili le s kemičnimi sredstvi. Slabo vezane barvne plasti so utrdili, prhke nosilne omete so injektirali. Najbolj zahtevno je bilo odstranjevanje soli, ki so z izločanjem na površini s sabo odnašale tudi dragocene ostanke pigmentov. Ko je bil original utrjen in njegovo razpadanje zaustavljeno, je sledilo zapolnjevanje poškodb na površini ometa ter rekonstruiranje poslikav, a le na mestih, kjer je bilo podatkov za doslikavo dovolj. Zaključni poseg je retuša poslikav. Izenačevanje originalnih poslikav s patino ter s tistimi iz zadnje obnove, ki so s časom spremenili odtenke, terja veliko preciznosti in likovnega občutka. Vse doslikave se tudi v tehniki »črtkanja« razlikujejo od originala, tako da vsak pozoren opazovalec, seveda od blizu, lahko vidi, kaj je original izpred 500 let in kaj smo dodali leta 2015.¹⁶

Poškodbe na zidanih in kamnitih elementih fasade je reševala ekipa konservatorjev – restavratorjev, specialistov za kamen.¹⁷ Kamniti in zidani okvirji niso bili poškodovani le zaradi požara, temveč tudi razpokani, predvsem zaradi premikanja stavbe ob potresih ali posedanj terena ter vmesnih popravil. Neprimerna je bila tudi vgradnja oken. Najverjetneje so bila v obnovi v sedemdesetih letih 20. stoletja na okenske okvirje nameščena dvojna – zunanja in notranja okna. Ker so bila okna v 2. nadstropju večja od odprtih, so robove zgornjih okvirjev grobo obtesali.

Konservatorji – restavratorji so delo začeli z najbolj grobimi poškodbami, odstranjevanjem cementnih zapolnitev in trdovratnih umazanij ter odstranitvijo zunanjih oken. Vsa okna so morali zamenjati z novimi lesenimi, vgrajenimi na notranji strani kamnitih okvirjev, tako da je bilo mogoče pisane okvirje restavrirati v njihovo celovito obliko. Manjkajoče robove zidanih okvirjev so ponovno pozidali in dopolnili z modelirno malto. Okenske police so odstopale od podlage, dve od njih pa sta bili razpokani in povešeni. Za najbolj uničeno okensko polico so izdelali nov odlitek iz umetnega kamna, ostale razpoke pa sidrali v trdne podlage, injektirali in domodelirali. Nečistoče so konservatorji – restavratorji odstranjevali na suho, s čopiči ali skalpeli, sledilo je mokro čiščenje z vodo, gobicami ter ščetkami; na kamnitih policah so uporabljali parni čistilec, le na najbolj stabilnih kamninah pa tudi peskanje. Na nekaj mestih na okvirjih so se pojavljale vodotopne soli. Te so odstranjevali s celuloznimi oblogami in destilirano vodo. Potek razsoljevanja so spremljali z merjenjem prevodnosti, ki se je zmanjševala z vsako naslednjo oblogo. Med posameznimi nanosi so površino očistili z destilirano vodo in gobicami. Utrjenim kamnitim elementom so dopolnili vse manjkajoče

15 Lesar Kikelj et. al., *Program*, 2015.

16 Dela na poslikavah je izvajala ekipa konservatorjev – restavratorjev pod vodstvom mag. Ljubiše Milića, ak. slik., ZVKDS Restavratorski center.

17 Dela na kamnitih arhitekturnih elementih je izvajala ekipa konservatorjev – restavratorjev pod vodstvom Saše Stržinar, ak. rest.

Okvirji zgornjih oken, poškodovani zaradi vgradnje okna na zunanji strani.
(foto: Mateja Kavčič, januar 2015)

Zbirka poškodb na kamnitem okvirju: plasti nečistoč, poves, razpoke, grobe domodelacije, kovinski vrviki, izsoljevanje, odlomi in odkruški.
(foto: Saša Stržinar, september 2015)

Odstranjevanje neprimernih cementnih zapolnitev s kamnitih portalov.
(foto: Saša Stržinar, september 2015)

finalne površine ter jih nato barvno retuširali v poslikano členitev.¹⁸

Fasado je bilo treba zaključiti še z novim napuščem, ki je bil v celoti uničen, obenem pa ob obnovi v 70. letih vgrajen prenizko, tako da je prekrival del fasadne poslikave. Zato se je nova strešna konstrukcija morala dvigniti toliko, da je omogočila izvedbo ometanega polkrožno oblikovanega napušča. Tudi novo izvedbo so krovci izdelali na klasičen način, ki v zadnjih letih izginja iz arzenala obrtniških znanj. Izveden je na leseni podkonstrukciji iz moralov in letvic ter ometan, tako da daje videz zidanega venca ter se iztekla v ravnino poslikane fasade. Izvedba brez rabe novodobnih stiroporov in podobnih poenostavitev, ki postajajo tudi pri obnovah dediščine, žal, vedno bolj pogoste.

Z obnovo strehe se je ponudila tudi priložnost povrniti rotovžu njegov zvonik, katerega (vsaj okvirno) obliko še prepoznamo na starih fotografijah. Natančne ponovitve ni bilo možno narediti, ker je iz fotografij možno razbrati le različne čebulaste oblike strehe ter sklepati, da je izvedena v pločevini. Zaradi novih oken podstrešnih stanovanj in velikega dimnika na zadnji strani smo mu spremenili položaj in ga premestili s slemena nižje, v sredino med zgornja strešna okna. Oblečen je v bakreno pločevino in zaključen s silhueto zamorca, ki naj bo dodatek našega časa. Zvona danes ni v njem, če pa bo rotovž dobil v prihodnosti sebi primerno vsebino, ga je možno dodati. Njegovo izvedbo v konservatorskem žargonu lahko imenujemo interpretacija, ne rekonstrukcija, kajti za slednjo smo imeli premalo podatkov. Kljub strešnim oknom, ki polnijo zunanjo podobo strehe, je zvonik nov prostorski poudarek, ki sporoča, da ta hiša ne sodi med običajne primerke in skriva številne zgodbe iz življenja mesta.

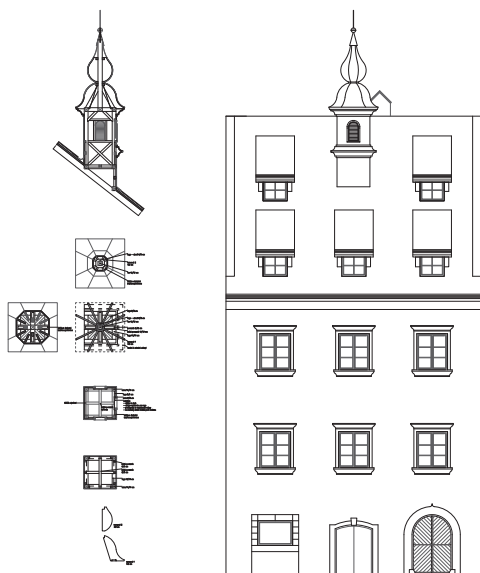

Zamenjava najbolj poškodovane police z novo.
(foto: Saša Stržinar, september 2015)

Retuša kamnitih elementov na fasadi rotovža.
(foto: Saša Stržinar, september 2015)

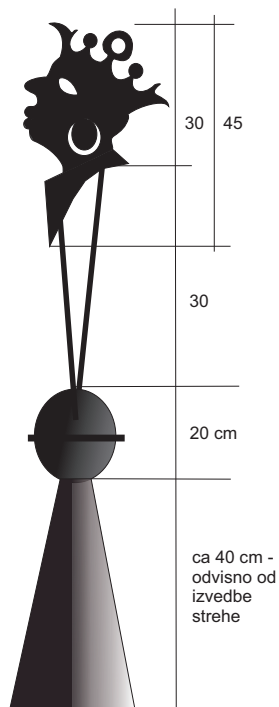
18 Stržinar, *Poročilo*, 2015.

Načrt fasade z novim zvonikom: Škerjanc, Potočnik, Kavčič, PZI Domplan d. d.

ROTOVŽ - ŠPICA

izrezano iz
bakrene
pločevine - po
risbi!

Načrt novega zaključka zvonika: Potočnik, Kavčič, ZVKDS Restavratorski center.

Rotovž po dokončanju del na fasadi. (foto: Mateja Kavčič, marec 2016)

Zakaj ohranjati?

V zgoraj opisanih zgodbah je tudi poskus razložiti, zakaj varuhi dediščine vztrajamo na ohranjanju obstoječega. Principi ohranjanja so različni, a za kakovostne so se izkazali vedno tisti, ki so upoštevali in spoštovali preteklo vloženo delo, znanje, gradiva, umetnostne pobude in zgodovinska ozadja. Tako kot danes so tudi nekoč oblikovalski vplivi prihajali od drugje, a so bili predelani (interpretirani) z lokalnim znanjem in zmožnostmi do take mere, da so razpoznavni po okolju, v katerem so nastali, ne po okolju, iz katerega so prišli. Ne glede na to, kdo je bil izvajalec, so nekdanje izvedbe rezultat ročnega dela in večstoletnih izkušenj. To pa je nekaj, kar danes nezadržno izginja. Izvajalci se ne šolajo več v rokodelskih načinih obdelav, domačih gradiv ni možno ali se jih ne spleča več pridobivati, ker so (kje je tu logika?) predragi. To, kar danes nekritično uporabljamo tudi pri delu s spomeniki, so industrijske izvedbe in vnaprej pripravljene mešanice gradiv, ki jih prodajajo trgovske mreže. To je del globalnih zgodb, ki so videne povsod po svetu in z njimi neopazno izginja tudi kulturna raznolikost. Unikati, ki jih danes vrednotimo kot kulturne spomenike, si zaslužijo kaj več od anonimnega uvoza globalnih izdelkov in idej. Mesto prek nemih arhitektur sporoča številne zgodbe, zaradi tega je zanimivo in danes tudi tržno. To, s čimer mesto danes trži, ni več njegova ekonomska ponudba, temveč prostor in zgodbe, ki jih ponuja. Tudi življenje prebivalcev je s tem obogateno.

Namesto togega pogleda na dediščino kot preživeto, zamrznjeno zgodovino, bi bil čas, da jo znamo gledati tudi skozi prizmo trajnostnega razvoja. Aktualnost te teme dokazujejo načini, kako je bila grajena. Za gradnjo se je uporabljal najbližji kamnolom, ki ni terjal transporta, za tlake prodec, ki ga je nanese reka, gradbeni materiali – opeka, kamen in apno – so bili v okolici. Za energijo se je koristil rečni tok, prvo elektriko so proizvedle turbine ob Selščici, da o lesnem gradivu, sekancih, ali po domače drveh, ne govorimo. Tudi okna, ki sama zračijo prostor, loške hiše že imajo, celo več, v medprostorih dveh oken so pravi mali zimski vrtovi. Življenje nekoč – je bilo kaj drugega kot ekološko, bio in energetsko varčno? To je le nekaj drobcev iz poznavanja kakovostnih rešitev, ki nam jih ponuja dediščina, in še mnogo jih bo treba odkriti. In če že trajnosti danes ne zmoremo razvijati na osnovi teh svojskih rešitev, ohranimo vsaj dokaze o tem za prihodnje generacije in s tem etično držo do okolja in dediščine. Dediščina je več kot le lepo ozadje za naše novodobne kreacije. Niti ni poligon za trgovce, ki brezkompromisno menjajo vse staro z novim. Skratka: mesto je original. Ali sami cenimo ta original in ali smo osveščeni, se konec koncev vedno pokaže s tem, kako so obnove izvedene. So spoštovale in prenesle vrednote dediščine naprej ali pa so jih v imenu »napredka« zanicale, prekrile ali celo uničile? S tem, kako dediščino ohranjamo, dokazujemo zgolj in predvsem svojo integriteto.

VIRI IN LITERATURA:

- Avguštin, Cene: *Škofja Loka*. Maribor : Založba Obzorja, 1988, 39 str. (zbirka Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 131).
- Blaznik, Pavle: *Škofja loka in loško gospostvo : 973–1803*. Škofja Loka : Muzejsko društvo Škofja Loka, 1973, 560 str.
- Kos, Dušan: Ko je strast še žgala Loko ... O mestnem požaru leta 1660, sojenju požigalcema ter njunem (ne)kaznovanju. V: *Loški razgledi* 61, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2014, str. 59–76.
- Lesar Kikelj, Marina; Žbona, Nina; Kavčič, Mateja: *Program in predračun konservatorsko restavratorskih posegov na fasadi po požaru, Šk. Loka – rotovž Mestni trg 35, EŠD 744*. Ljubljana : Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Restavratorski center, 2015.
- Merian, Matthäus: Merian - Škofja Loka. Pridobljeno 25. 10. 2016 na: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Merian - %C5%A0kofja Loka.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Merian_-_%C5%A0kofja_Loka.jpg).
- Pokorn, Franc: Loka : krajepisno-zgodovinska črtica. V: *Dom in svet*, letnik 7, Ljubljana: Katoliško tiskovno društvo, 1894.
- Potočnik, Irena; Kavčič, Mateja: *Škofja Loka – rotovž Mestni trg 35, EŠD 744. Rekonstrukcija/interpretacija zvonika na strehi*. Ljubljana : Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Restavratorski center, junij 2015.
- Stržinar, Saša: *Poročilo o konservatorsko-restavratorskem posegu na starem rotovžu v Škofji Loki*. Ljubljana : Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Restavratorski center, 2015.
- Škerjanc, Andreja, (odg. vodja projekta): *Rekonstrukcija ostrešja, izvedba nekdanje zvončnice v vzhodni strešini in rekonstrukcija dveh podstrešnih stanovanjskih enot v večstanovanjskem objektu po požaru*. PZI dokumentacija, Domplan d. d., PE Urbanizem, 2015.
- Štukl, France: Drobci iz spomeniškega varstva v Škofji Loki : tri neizvedene adaptacije in cestna varianta. V: *Loški razgledi* 27, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1980, str. 34–52.
- Štukl France: *Knjiga hiš v Škofji Loki*. 2. Ljubljana : Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1984, 221 str. (zbirka Gradivo in razprave/Zgodovinski arhiv Ljubljana ; 7).
- Štukl, France: *Knjiga hiš v Škofji Loki*. 3. Ljubljana : Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1996, 329 str., (zbirka Gradivo in razprave/Zgodovinski arhiv Ljubljana ; 17).
- Štukl, France: Loška meščanska arhitektura s posebnim ozirom na leseno gradivo in razmišljanje o njej. V: *Loški razgledi* 26, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1979, str. 55–61.
- Štukl, France: *Loški Rotovž*, rokopis, 2016.
- Valvasor, Janez, Vajkard: *Slava vojvodine Kranjske : izbrana poglavja*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1984, 354 str.
- Vilfan, Sergij: Poročilo o kontroli krčmarskih meril iz leta 1579. V: *Kronika : časopis za slovensko krajevno zgodovino*, let. 36, št. 3, Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev, 1988, str. 240–242.
- Votivna podoba požara na Spodnjem trgu v Škofji Loki leta 1698*. Škofja Loka : Loški muzej Škofja Loka, 1840 (kopija slike iz leta 1689), olje/platno, 55 x 79 cm (inv.št. : UZ/7).
- Žontar, Jože: Novi škofjeloški mestni red iz leta 1747. V: *Loški razgledi* 5, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1958, str. 128–136.

Zusammenfassung

Das Rathaus von Loka bei der Erneuerung 2015

Die Stadtverwaltung fand bis zu der Mitte des 20. Jahrhunderts im Rathaus statt, worauf auch seine Lage und sein Aussehen oder äußerliches Bild aufmerksam machen. Die Architektur von diesem Rathaus ist eine Besonderheit im slowenischen Raum. Bei der Bauentwicklung, in der den spätgotischen Elementen die Eigenschaften der Renaissance und des Barocks folgen, ist am meisten außergewöhnlich seine im Ganzen gemalte rote Fassade. Die Archivquellen weisen auch darauf hin, früher einen Turm auf dem Dach zu geben, was sonst typisch für die Rathäuser ist, aber dieser wurde von dem Rathaus in Loka während der beiden Kriege beseitigt. Die Naturkatastrophen, die Unfälle, die der Mensch verursachte und der Regierungswechsel

vernichteten die Baukonstruktion nie so stark, um nachher ihre Architektur- und Raumbedeutung nicht ersetzen zu können. Die hochwertigen Konstruktionen, Materiale und die feste Bauform erhielten sich in wesentlichen Grundelementen jahrhundertlang sogar bis heute.

Bei der Erneuerung nach dem Brand im Jahr 2015 wurden die Arbeiten sowohl an der Renovierung der Dachwohnungen als auch an dem Äußeren durchgeführt. Mit den Restaurator- und Konservatoreingriffen wurde das Fresko – Gemälde an der ganzen Fassade erhalten.

Die Bemalung wurde entdeckt und das erste Mal restauriert und konserviert schon in 70er Jahren des 20. Jahrhunderts. Bei der letzten Renovierung mussten die Fenstersteinrahmen, die Portale an der Außenfassade umgebaut und die ausgedienten Fenster ersetzt werden.

Mit Hilfe der alten Fotos bauten wir auch den Turm auf dem Dach.

Mit der Erneuerung bekommt das Rathaus allmählich seine zentrale Rolle in der Stadt. Im nächsten Schritt verlangt es aber noch entsprechenden Inhalt, den es einst schon hatte.